

Recenzje

Pavol Dancák, *Personalistický rozmer vo filozofii 20. Storočia*, Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2009, ss. 138.

Monografia *Personalistický rozmer vo filozofii 20. storočia* prezentuje wyniki badań historyczno-filozoficznych jej autora nad współczesną europejską myślą personalistyczną. Badania te obejmują analityczny opis, porównanie i systematyzację refleksji personalistycznej¹, która – jako szeroko pojęty nurt – wyraźnie wyodrębnia się w XX-wiecznej antropologii filozoficznej i etyce filozoficznej oraz w antropologii teologicznej i teologii moralnej. Pavol Dancák w swej książce przeprowadza analizę wybranych elementów doktryn, które przypisują sobie miano „persona-

listycznych” lub zasługują na nie. Dokonuje także interpretacji, precyzacji i próby oceny dociekań nad osobą ludzką. Dancák konsekwentnie wskazuje na wciąż aktualne (otwarte) problemy badawcze personalizmu i na kierunki dalszych badań nad rozumieniem osoby ludzkiej. Przez całość monografii jako problem szczególnie doniosły przewija się zwłaszcza zagadnienie wolności osoby w relacjach międzyosobowych (wolność a *communio personarum*).

Tytuł książki odpowiada zawartym w niej treściom i trafnie wskazuje na personalistyczny wymiar („rozmer”) przenikający filozofię uprawianą w XX wieku. Ten wymiar uwidacznia się w koncepcjach człowieka i ludzkiej aktywności, które wypracowane zostały przez autorów częstokroć dość istotnie różniących się w zakresie metody uprawiania filozofii, częstokroć należących do różnych szkół i orientacji metodologicznych, choć tradycja fenomenologiczna przywoływana jest najczęściej.

Książka ma przemyślaną i przejrzystą strukturę: wstęp, siedem rozdziałów, zakończenie i zestaw literatury, z której korzystał autor.

¹ Badania te mają już dobrze ugruntowaną tradycję; zobacz m.in. F. Copleston, *Osoba ludzka w filozofii współczesnej*, tłum. H.B., „Znak” nr 15 (1963); W. Chudy, *Oblicza personalizmu i ich konsekwencje*, „Kwartalnik Filozoficzny” nr 26 (1998), z. 3.

We wstępie Pavol Dancák składa deklarację autorską, określając zadania i strukturę monografii: „Autor przedstawuje myślenie významných personalistických filozofov tak, aby poukázal na kontinuálny záujem (zainteresovanie) o človeka ako osobu v priebehu celého dvadsiateho storočia” (s. 8; niektóre cytaty z recenzowanej książki przytaczam w oryginalne, aby polski czytelnik mógł doświadczyć lektury w języku słowackim, i mam nadzieję, że nie będzie zbyt trudności w zrozumieniu ich treści). W kolejnych rozdziałach Dancák zgodnie z tą zapowiedzią prowadzi swe dociekania i zarazem swoisty dialog z czytelnikiem. Zadaniem, jakie postawił sobie autor, przystępując do pisania omawianej publikacji, było również „vzbudit’ záujem (wzbudzić zainteresowanie) predovšetkým u študentov vysokých škôl, o špecifický prínos (wkład, przyczynek) kresťanského myslenia pre súčasnú filozofiu” (s. 8) i wiąże się to z funkcjami dydaktycznymi, które powinna też pełnić jego książka: „Výber a rozsah bol podmienený aj informačným listom predmetu, ktorého poslaním je predstaviť vybrané kapitoly zo súčasnej filozofie” (s. 8). Takie zespolenie walorów naukowych i funkcji dydaktycznych przypisanych jednej książce, to spotykany wśród filozofów obyczaj, gdy monograficzne opracowanie wyników przeprowadzonych badań chcą zarazem uczynić podręcznikiem akademickim. Dążą oni bowiem do tego, aby przemyślane przez nich kwestie były podane w sposób możliwie przystępny i przydatny dydaktycznie (co pozwala uniknąć pułapki hermetyczności wywodu). Dancák, jak to za-

znacza, w doborze omawianych zagadnień ma także na względzie „špecifický prínos (wkład) kresťanského myslenia pre súčasnú filozofiu”. Wkład myśli chrześcijańskiej w rozwój personalizmu jest bowiem widoczny w filozofii XX wieku. Gdy zapoznajemy się z treściami prezentowanymi w książce, to faktycznie refleksja personalistyczna o inspiracji chrześcijańskiej zajmuje tu eksponowane miejsce, jednak autor lojalnie – bez negatywnego wartościowania – przywołuje i referuje również stanowiska personalistyczne o innej inspiracji światopoglądowej. Wskazanie na „špecifický prínos kresťanského myslenia”, to także klarowna artykulacja przekonań religijnych i światopoglądowych żywionych przez Dancáka, leżących u podstaw dokonanego przez niego wyboru przedmiotu badań i decyzji o sposobie ich prezentacji.

Z punktu widzenia historii filozofii należy w tym miejscu zauważyć, że właśnie na gruncie myśli chrześcijańskiej używanie pojęcia osoby ludzkiej, tak jak proponuje się to w personalizmie, wcale nie jest czymś oczywistym; choć potocznie bywa uznawane za coś samo przez się zrozumiałego, że myśl chrześcijańska posługuje się pojęciem osoby ludzkiej jako jednym z jej pojęć elementarnych i niezbywalnych. Dlatego warto tu przytoczyć – mogącą wzbudzić dyskusję – tezę, którą sformułował znawca tak klasycznej myśli chrześcijańskiej, jak i filozofii współczesnej, Józef M. Bocheński OP: „personalizm jest wyrażeniem importowanym z zewnątrz do myśli chrześcijańskiej. Idzie za tym mętne wyobrażenie. Lepiej by było, gdybyśmy się bez tego obeszli. Kategoria osoby nie jest po-

trzebna dla problematyki filozoficznej. Personalizm jest słabą kopią poglądów Schelera”. Do personalistycznego pojęcia osoby odnosi się również postulat Bocheńskiego, aby „[nie] operować słowami i pojęciami, które nie przynoszą korzyści” (*Między logiką a wiarą. Z Józefem M. Bocheńskim rozmawia Jan Parys*, Les Editions Noir sur Blanc 1992, s. 130). Jeśli jeszcze do tych krytycznych i dość radykalnie brzmiących uwag dodać, że pierwszy raz na gruncie myśli francuskiej – jako wyróżnionej kategorii – pojęcia personalizm użył Charles Renouvier w 1903 roku w pracy *Le Personalisme*, w której przedstawił doktrynę osobowości jako nową świecką (racjonalną) religię (zob. Ch. Renouvier, *Personalizm*, tłum. A. Gacka, „Personalizm” 6 [2004]), to personalistyczne rozumienie osoby ludzkiej w obszarze myśli o inspiracji chrześcijańskiej staje się tym bardziej interesującym zagadnieniem badawczym. Z tych też racji zasadne wydaje się świadome położenie akcentu na myśl chrześcijańską w monografii *Personalistický rozmer vo filozofii 20. storočia*.

We wstępie Pavol Dancák zarysował także i uzasadnił przyjętą w monografii strukturę wyводу. W treści i formie dociekań wyraźna jest inspiracja myślą Józefa Tischnera. Jego przesłanie dotyczące etycznych zasad i źródeł uprawiania filozofii Dancák wprost przytacza na początku wstępu: „Filozofia sa kedysi rodila z úžasu nad obklopujúcim svetom (Aristoteles). A potom aj z pochybnosti (Descartes). A teraz, na našej zemi, sa rodí z bolesti” (s. 4). Zdaniem autora omawianej książki, sama myśl personalistyczna w dużej

mierze „sa rodí z bolesti”, także jej interpretacja i systematyzacja kierująca się zasadą życzliwej lektury nie powinna być obojętna na ludzkie „bolesti”. Jest to więc filozofia zaangażowana „w sprawę człowieka”, poczuwająca się do obowiązku prowadzenia bezkompromisowej i pogłębionej refleksji nad cierpieniem, którego człowiek aktualnie doświadcza. Filozoficzna teoria (subtelny namysł) i ludzka egzystencja (praktyka codzienności) spotykają się z sobą zwłaszcza w myśli personalistycznej. Pavol Dancák jest świadom tego swoistego, teoretyczno-praktycznego statusu personalizmu, co wyraża w formie zwięzłej sentencji: „Vo filozofickom diskurze, ale aj v životnej praxi, sa otvárajú témy, ktoré majú personalistický rozmer” (s. 4). Dancák nawiązuje tu w jakiejś mierze do metodyki badań Tischnera, który uwzględniając „ból ludzkiej egzystencji”, a zwłaszcza doświadczany przez człowieka kryzys nadziei, systematycznie rozpracowywał interesujące go stanowiska we współczesnej antropologii filozoficznej i etyce (aksjologii). Ten tischnerowski, polski element w przyjętym sposobie pisania monografii oraz polskie wątki w jej treści (m.in. analiza koncepcji osoby Karola Wojtyły) dostatecznie usprawiedliwiają też polską recenzję dotyczącą tej pozycji.

W rozdziale pierwszym („Personalizmus a jeho hlavné témy”) dociekania są skupione nad tym, jak można rozumieć kategorię osoby, oraz przytoczono wypracowane w literaturze przedmiotu podziały rozumienia osoby i typy personalizmu. Dancák dokonuje metasytematyzacji, czyli zestawia i porządkuje niektóre z dotychczasowych

systematyzacji. Wskazuje m.in., że wśród słowackich badaczy personalizmu Zlatica Plašienková wyróżnia następujące typy tego sposobu podejścia do rzeczywistości: „etický, kresťanský, katolícky, tomistický, fenomenologický, existenciálny, ateistický, panteistický, teistický, psychologický ap., ako aj ich rôzne kombinácie”²; nie jest to wszakże jedyny możliwy sposób systematyzacji typów personalizmu. Charakteryzując treści wspólne różnych doktryn pretendujących do miana „personalizmu”, stwierdza się, że w personalizmie prezentuje się „autonomiczną wartość człowieka jako osoby i postulującą jej pełną afirmację”, a także „programy działań wspierających rozwój osoby ludzkiej, podporządkowujące wartości ekonomiczne i techniczne wartościom osobowo-duchowym” (M. Žardecka, *Personalizm*, w: *Leksykon filozofii klasycznej*, red. J. Herbut, Lublin 1997, s. 422); „Zdôrazňujú, že človek ako osoba nikdy nemôže byť považovaný za prostriedok, pretože on zo svojej prirodzenosti je stále cieľom činnosti. Rozvoju osoby majú byť podriadené všetky partikulárne hodnoty realizované v živote jedinca aj spoločnosti” (s. 12). Podkrešľa się też, że personalizm u podstaw przyjmuje niezbywalny, moralny wymiar osoby. W zakończeniu rozdziału pierwszego (s. 25-31) rozpatrzono podstawowe idee personalizmu, które sformułował Emmanuel Mounier. To jego często-kroć uznaje się za jednego z „ojców założycieli” personalizmu, to on bowiem

ogłosił i wypromował *Manifeste as service du personnalisme* (1936 r.) oraz wypracował nośne pojęcie „personalizmu wspólnotowego” (*le personnalisme communautaire*), które ma przewyżczać przeciwstawienie wartości osoby ludzkiej względem wartości wspólnoty.

Rozdział drugi, zgodnie ze swym tytułem („Človek podľa Maxa Schelera”), dotyczy personalizmu i rozumienia osoby według Maxa Schelera (1874-1928). Koncepcja tego myśliciela bowiem wydatnie zaważyła na refleksji personalistycznej w XX wieku. Dancák wskazuje na główne elementy doktryny Schelera i dokonujące się w niej przemiany. Akcent położony jest też na związki personalizmu Schelera z jego filozoficznymi analizami religii i miłości. Uwzględnione zostają poglądy tych myślicieli, na których oddziaływał Scheler. W ostatniej części rozdziału (s. 43-46) Dancák zwraca uwagę na interpretację doktryny Schelera, której dokonał Karol Wojtyła. W zakończeniu rozdziału znajduje się konkluzja warta przytoczenia w recenzji, gdyż wyrażone zostają w niej również intencje autora monografii: „Schelerovo dieło je mnohotvárne a obsahuje množstvo podnetov pre aktuálne otázky a predovšetkým je spojené s celým vedecko-filozofickým pohybo, ktorý odmietol ideály chladného pozitivistického bádateľstva, mechanistický prístup k vysvetľovaniu sveta i života a naturalizmus v psychológii aj v sociológii. Poukázal na metodologické limity exaktných vied, čo bolo veľmi dôležité v dobe, v ktorej mnohé redukcionistické koncepty sa snažili uzatvoriť človeka do materiálnej oblasti. Schelerovo filozo-

² Z. Plašienková, *Súčasná katolícka etika*, w: *Súčasná etické teórie*, red. V. Gluchman, Prešov 2000, s. 186.

fické myslenie sa prirodzene vyvíjalo počas jeho bohatého života, a preto je potrebné, aby uvažovanie o jeho personalistickom prínose reflektovalo rozmanitosť jeho duchovného a intelektuálneho vývoja” (s. 46). W nurcie refleksji personalistycznej podstawowe elementy myśli Schelera wciąż stanowią aktualny przedmiot dyskusji, inspirują do nowych analiz i propozycji rozwiązań.

Rozdział trzeci („Osoba vo svete”) dotyczy filozoficzno-teologicznej koncepcji człowieka, którą wypracował Romano Guardini (1885-1968). Dancák wymienia i omawia główne elementy koncepcji tego myśliciela. Podjęta jest też obecna u Guardiniego kwestia przełożenia personalistycznej koncepcji osoby na personalistyczną koncepcję wiary religijnej; ten wątek to także nawiązanie do dociekań Ladislava Hanusa i Mariana Jaworskiego. Zdanie kończące ten rozdział uwidacznia, że autorowi monografii bliskie jest stanowisko, które reprezentuje Guardini: „Romano Guardini prorocky odvážne a zrozumiteľne analyzoval choroby ľudskej spoločnosti a ich príčiny. Nezastavil sa však pri tejto analýze, ale ponúkol ľudskému spoločenstvu aj riešenia súčasných kríz. Vývoj spoločnosti, nestabilita a strácanie nádeje sú potvrdením jeho myšlienok o osobe vo svete, ale zároveň sú aj výzvou k zmenám” (s. 59). Współczesne zagrożenia człowieczeństwa (masowy zanik respektu wobec ludzkiej godności) są tym kontekstem, w którym mają na nowo uwydatniać się walory personalistycznej myśli Guardiniego.

Rozdział czwarty przedstawia „Personalistický charakter filozofie Paula Ricoeura”. To ważna część monografii,

gdyż ukazany jest w niej wypracowany przez Paula Ricoeura (1913-2005) sposób samorozumienia człowieka, pojmowania własnej tożsamości. Stanowisko tego myśliciela wprowadza w problematykę obecnej debaty filozoficznej nad zagadnieniem statusu osoby ludzkiej. Jak wyjaśnia to we wstępie Dancák: „Personalistický charakter filozofie Paula Ricoeura sa vyjavuje na pozadí radikálnej kritiky podmetu, respektíve na pozadí «smrti podmetu» alebo «smrti človeka». V tejto ideovej situácii Ricoeur akcentuje zmysluplnosť otázky, čo znamená byť človekom a zdôrazňuje, že byť človekom niečo znamená, že sme schopní toto «niečo» nájsť” (s. 6). Dzięki temu, że autor uwzględnił i umiejętnie przybliżył – trudną w warstwie językowej – myśl Ricoeura, czytelnik książki *Personalistický rozmer vo filozofii 20. storočia* może lepiej zdać sobie sprawę ze złożoności i wyrafinowania intelektualnego refleksji personalistycznej w XX wieku.

Rozdział piąty („Problematika výchovy vo filozofii Jacquesa Maritaina”) ukazuje przełożenie personalistycznej koncepcji osoby na personalistyczną koncepcję wychowania. Z obszaru refleksji personalistycznej Maritaina Dancák podjął przede wszystkim sprawę wychowania, aby – na tym bardzo klasycznym przykładzie myśli filozoficznej – ukazać, w jaki sposób personalizm może dążyć do sformułowania aktualnej, integralnej i realistycznej (nieutopijnej) koncepcji wychowania człowieka jako osoby. Zapowiadając we wstępie ten rozdział, Dancák uwydatnia nadzieję, jakie wiąże się z myślą Maritaina: „Maritainov filozofický

koncept integrálneho humanizmu vo výchove vidí veľké možnosti pre uskutočnenie dobra a sociálnej spravodlivosti” (s. 6). Maritain w rozwijanej przez siebie refleksji personalistycznej nad wychowaniem osoby ludzkiej dążył m.in. do wypracowania takiego stanowiska, które byłoby dalekie od podejścia kolektywizmu (roztapiającego i unicestwiającego jednostkę w masie kolektywu), a zarazem dalekie od skrajnego indywidualizmu (absolutyzującego wartość i potrzebę samorealizacji jednostki, czyniącego to kosztem wartości i funkcjonowania wspólnoty). W konkluzji rozdziału Dancák wyraźnie solidaryzuje się z personalistycznym programem analizowanego tu myśliciela: „Maritainov filozofický koncept integrálneho humanizmu vo výchove vidí veľké možnosti pre uskutočnenie dobra a sociálnej spravodlivosti. Apel na rešpektovanie ľudskej situovanosti v univerze naznačuje výchovné línie, ktoré sa ukazujú ako aktuálne aj v súčasnosti, zvlášť v globálnom kontexte ekologickej a ekonomickej krízy” (s. 85). Uwidacznia się tu przekonanie autora monografii o współczesnych możliwościach – i zarazem potrzebach – rozwijania refleksji personalistycznej.

Rozdział szósty „Communio personarum a proces európskej integrácie” ukazuje przełożenie personalistycznej koncepcji osoby na personalistyczną koncepcję wspólnoty w kontekście aktualnej debaty o integracji europejskiej autorstwa Karola Wojtyły. Rozpatrując jego poglądy na osobę ludzką, Dancák akcentuje istotne przejście od samostanowienia do daru z siebie: „Karol Wojtyła, pápež Ján Pavol II. položil základ

svojho myslenia o človeku do jeho základnej skúsenosti, do činu. Čin je miesto, kde nastáva sebarealizácia človeka. Vrcholom tejto sebarealizácie je sebadarovanie, nezištná samožertva, v ktorej sa plne realizuje prikázanie lásky” (s. 109). Na gruncie dyskusji słowackich z końca XX wieku i początków XXI wieku o właściwym modelu życia społecznego Dancák z silnym przekonaniem i determinacją zmierza do wykazania aktualności i uwydatnienia walorów wypracowanej przez Wojtyłę personalistycznej idei „wspólnoty osób” jako rzeczywistej podstawy życia społecznego. Ten rozdział książki to przykład zaangażowania refleksji personalistycznej w debatę publiczną. Warto, aby ta debata – jeśli ma być rzetelną wymianą argumentów – toczyła się na takim intelektualnym poziomie i z respektowaniem szacunku dla osób, które są jej uczestnikami, jak określa to tu Dancák (bo niestety częstokroć bywa tak, że publiczny dyskurs angażuje przede wszystkim lub jedynie rozognione emocje, które wzmagają podziały i wrogość między ludźmi, a nie zwraca się należytej uwagi na wartość przedkładanych racji, które mogą przecież ludziom ukazać to, co ich zbliża do siebie, i to, co jest im wspólne). Akcent kładziony przez Dancáka na „personalizm w praktyce” („personalizm w działaniu”, etos personalistyczny) ma swój kontekst słowacki, ale może też stanowić inspirację do dalszego rozwijania „personalizmu w działaniu” i kształtowania etosu personalistycznego na gruncie polskim i w obszarze „europejskiej wspólnoty ducha”.

Rozdział siódmy – zatytułowany „Sloboda je My. O slobode nad textami

Józefa Tischnera” – dotyczy sprawy wręcz zasadniczej w refleksji personalistycznej, a więc wolności. Oprócz zaprezentowania dobrej znajomości myśli Tischnera, Dancák jawi się tu także jako przekonany personalista i orędownik wolności osoby ludzkiej. Jednak nie jest to utopia wolności, ale próba rzetelnego namysłu nad nią jako nad zjawiskiem wioaspektowym i relacyjnym. Właściwie pojęta wolność w ujęciu personalistycznym ma charakter dialogiczny i pojawia się w relacjach międzyosobowych: „Človek bez uvedomenia si existencie druhého človeka, by nemohol mať istotu o tom kto je, nenašiel by celú pravdu o svojej existencii a neobjavil by ani rozsah celej svojej zodpovednosti za svoju existenciu aj za existenciu iných” (s. 124). Opierając się na antropologii Tischnera, Dancák wskazuje możliwości rozwijania personalistycznych idei wolności i odpowiedzialności.

W zakończeniu (s. 130) Dancák ujawnia sokratejski rys refleksji personalistycznej: „Vo vystúpení personalistov v dvadsiatom storočí je badateľná pribuznosť so Sokratom a s jeho starosťou o dušu; je zvyčajne boží hlas, ktorý je potrebné počúvať viac ako ľudí. Základom akéhokolvek morálneho poriadku je osoba, ktorá je v procese objavovania hodnôt autonómna a má primát pred sociálnymi štruktúrami. Personalistická filozofia (personalistické hnutie) prináša konsekvencie, ktoré vysvetľujú, že optimizmus (nádej) je opodstatnený”. I powraca tu – wskazana już na początku monografii, a jak się okazuje źródłowo sokratejska – „posługa myślenia” wobec ludzkiej egzystencji, którą winna pełnić refleksja personalistyczna.

Rozpatrując teoretyczno-praktyczny charakter refleksji personalistycznej, Dancák z akceptacją przytacza (s. 16) opinię, którą sformułował Jean Lacroix: „Pokiaľ ide o personalizmus, nie je sám o sebe filozofiou. ... V prvom zmysle je personalizmus menej filozofiou, ale skôr samým zámerom ľudí: vybudovať v sebe a bližnom osobnosť za účelom celkového vybudovania ľudstva. ... V druhom zmysle, aby sa stal filozofiou, musí si tento radikálny zámer uvedomiť sám seba v myslení a činnosti a skonštruovať si racionálnou cestou technické prostriedky, ktoré ho budú vysvetľovať, prepracovávať a dokazovať. Keby sme chceli personalizmus všeobecne definovať, dôjdeme vždy len k eklekticismu”. Można uznać, że ta opinia stosuje się do dociekań i stanowisk personalistycznych, które choć zazwyczaj są wynikiem namysłu profesjonalnych filozofów, to jednak w swej treści częstokroć wykraczają poza filozofię, głęboko wchodząc w sferę etosu i praktyki, w sferę treści właściwych dla doktryn religijnych, przekonań światopoglądowych i istotnych decyzji aksjologicznych (wyborów postaw etycznych) dokonywanych w konkretnych sytuacjach ludzkiego życia. Dancák świadom tego swoistego – jakby hybrydowego – charakteru refleksji personalistycznej w przedkładanej monografii unika (wskazanych przez Lacroix) niebezpieczeństw jałowego eklektyzmu.

Człowiek żyjący w dynamicznie zmieniającej się dziś cywilizacji zachodniej – jak podkreśla się to w niektórych diagnozach kultury i moralności – coraz bardziej potrzebuje wnikliwej i wyrażanej we współczesnym języku

refleksji nad pytaniami egzystencjalnymi, dotyczącymi podstaw ludzkiej (moralnej, duchowej) kondycji, a monografia Dancáka zdaje kompetentnie sprawę z tego, jak przebiega i co osiąga personalistyczna refleksja w zakresie doniosłych egzystencjalnych pytań. Również z tej przyczyny jego książka może wzbudzić czytelnicze zainteresowanie i dyskusję nad podjętymi w niej kwestiami.

W analizach, które przeprowadził Pavol Dancák, zarysowują się kierunki dalszych badań, które powinny być prowadzone:

(1) nad związkiem personalistycznej koncepcji człowieka jako osoby z koncepcją życia społecznego;

(2) nad związkiem personalistycznej koncepcji człowieka jako osoby z koncepcją życia religijnego;

(3) nad związkiem personalistycznej koncepcji człowieka jako osoby z koncepcją wychowania;

(4) nad recepcją i rozwojem refleksji personalistycznej na Słowacji.

Te cztery kierunki badań są już wyraźnie zaznaczone w obecnej monografii.

Na koniec trzeba wyrazić postulat i życzenie, aby Pavol Dancák – dysponując warsztatem badawczym, który zaprezentował w książce *Personalistický rozmer vo filozofii 20. storočia* i dochodząc do własnego ujęcia personalizmu – podjął się napisania kolejnych monografii, dotyczących personalistycznej koncepcji życia społecznego, personalistycznej koncepcji życia religijnego (można podążyć tu tropem idei zawartych w pracach: W. Granat, *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*, Poznań 1985 i A. Scola,

Osoba ludzka. Antropologia teologiczna, tłum. L. Balter, Poznań 2005) i personalistycznej koncepcji wychowania. Pożądane jest także historycznofilozoficzne studium recepcji i rozwoju refleksji personalistycznej na Słowacji. Czekamy teraz na te kolejne monografie.

MAREK REMBIERZ

Dan Zahavi, *Fenomenologia Husserla*, tłum. Marek Świąch, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012, ss. 206.

Nowe spojrzenie na fenomenologię Husserla¹

„Ocalić podmiot znaczyłoby ocalić
poszukiwanie prawdy”.

(Chantal Delsol)

Zacznijmy od przytoczenia fragmentu konkluzji autora: „Husserl jest centralną postacią w dwudziestowiecznej filozofii [...] Dobrze wiadomo, że był twórcą fenomenologii, że stworzył pewną teorię intencjonalności oraz koncepcję świata i życia i, wreszcie, że był nauczycielem Heideggera. Przez długi czas powszechnie sądzono jednak, że pomimo swoich najlepszych zamiarów, nie potrafił wyswobodzić się ze schematu myślowego klasycznej metafizyki obecności, że nigdy nie porzucił przekonania, iż rzeczywistość i Inny ukonstytuowani są przez czysty (odcieleśniony i bezświatowy) podmiot transcendentálny. W konsekwencji uważano, że jego myśl była fundacjonalni-

¹ D. Zahavi, *Fenomenologia Husserla*, tłum. Marek Świąch, Kraków 2012.